

11.Sınıf Tarih Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı Konu Anlatımı

17. Yüzyılda Avrupa'nın Genel Durumu

Avrupa'nın Genel Durumu

XVII. yüzyılda Avrupa'da mutlak monarşi yönetimleri giderek güçlenmiştir. Haçlı Seferlerinden sonra sürekli güç kaybeden feodalite Almanya dışında etkisini yitirmiştir. Özellikle İngiltere ve Fransa'da krallar güçlerini artırarak yönetimde tek egemen güç haline gelmişlerdir.

Coğrafi Keşifler, Avrupalıların giderek zenginleşmesini sağlamıştır. Avrupa devletleri dünyanın bilinmeyen ve tanınmayan yerlerini keşfederek buraları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamışlardır. Sömürgecilik adı verilen bu yeni düzen Avrupa devletleri arasında rekabete de yol açmıştır. İspanya ve Portekiz'in başlattığı sömürge yarışına İngiltere ve Fransa, iki güçlü rakip olarak katılmış, onları Hollanda takip etmiştir.

Avrupalılar, Coğrafi Keşifler yoluyla ticari alanda Osmanlı Devleti'ne bağımlı olmaktan kurtulmaya çalıştılar.

Osmanlı denetiminde bulunan İpek ve Baharat Yollarına alternatif yeni yollar aradılar. Afrika'nın en güneyinden dolaşarak Çin ve Hindistan gibi zengin doğu ülkelerine ulaşan Ümit Burnu Yolu'nu keşfettiler. Ayrıca Amerika kıtasını keşfederek burada geniş sömürge imparatorlukları kurdular.

Bu gelişmeler sonunda;

- Uluslararası ticaretteki etkisi artan Avrupalılar dünya ticaretine yön vermeye başladılar.
- İpek ve Baharat yollarının önemi azaldığından Osmanlı Devleti'nin gelirleri ve ticari alandaki etkisi azaldı.
- Atlas Okyanusu üzerinde ticaret canlandı ve Atlas Okyanusu kıyısındaki limanların önemi arttı. Sömürge elde etme, limanlar ve ticaret yolları üzerinde denetim kurma yarışı başladı.

Bu durum Avrupa devletleri arasında rekabete ve savaflara yol açtı. Bu savaşların en önemlisi Otuz Yıl Savaşları olmuştur.

Asya'nın Genel Durumu

1502'de Doğu Avrupa ve Orta Asya'nın en güçlü devleti konumunda olan Altın Orda Devleti parçalanmış yerinde; Kırım, Kazan, Astrahan, Nogay, Kasım, Küçüm, Buhara, Hive ve Hokand gibi küçük hanlıklar kurulmuştur. Bu durum en çok Rusların işine yaramıştır.

XVII. yüzyılda iyice güçlenen Rusya, Altın Orda Devleti'nin yerinde kurulan zayıf hanlıkları baskı altına alarak sınırlarını Kafkasya ve Orta Asya yönünde genişletmeye başlamıştır.

Altın Orda Devleti'nin yıkılmasından sonra Orta Asya'da Özbekler güçlenmiş; Hive, Buhara ve Hokand gibi Özbek hanlıkları kurulmuştur. Bu hanlıklardan başka Kazak Hanlığı, Kırgız ve Kaşgar devletleri Orta Asya'nın önemli siyasal güçleri olmuşlar, Türk kültürünün devamlılığının sağlanmasına katkı sağlamışlardır.

Hindistan'da Timur'un torunlarından Babür tarafından 1526'da kurulan Türk Devleti ise 1858 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Babürler, Hindistan'da çok sayıda mimari eser yapmışlar, bölgede bayındırlık faaliyetlerine önem vermişlerdir. Babürler Türk kültürünün Hindistan'da yayılmasını ve günümüze kadar korunmasını sağlamışlardır.

17. Yüzyılda Osmanlı Devlet'inin Genel Durumu

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda her bakımdan dünyanın en güçlü devleti durumundaydı. Balkan Yarımadası dâhil olmak üzere Polonya'nın güneyinden Kafkasya'ya; Kuzey Afrika ve Habeşistan'dan Mora ve Dalmaçya kıyılarına kadar çok geniş bir bölge Osmanlı Devleti'nin denetimindeydi. Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılda gücünün zirvesinde olmasına rağmen siyasi ve askeri başarıları azalmıştı. Ekonomik zorluklar ve iç karışıklıklar

artmış, devlet düzeninde bozulmalar görülmeye başlanmıştır. Devlet her alanda bir duraklama sürecine girmişti. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunların en önemlisi İstanbul, Anadolu ve eyaletlerde çıkan ayaklanmalar olmuştur. Bu ayaklanmaların çıkmasının en önemli nedeni merkezi otoritenin zayıflamasıdır. Merkezi otoritenin bozulmasının temel nedeni ise veraset sisteminde yaşanan değişim olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında eski Türk devlet geleneğinde olduğu gibi ülke, hükümdar ailesinin ortak malı sayılmış ve bütün erkeklere tahta çıkma hakkı tanınmıştır. I. Murat zamanında "Ülke hükümdar ve oğullarının malıdır." anlayışı getirilmiştir. Fatih döneminde ülke hükümdarın malı sayılmış, hükümdara erkek kardeşlerini öldürtme yetkisi tanınmıştır. XVII. yüzyıla kadar genellikle devlet adamları ve askerler tarafından desteklenen bilgili ve yetenekli şehzadeler tahta çıkmıştır.

1603'te tahta geçen I. Ahmet döneminde gerçekleştirilen değişiklik ile Osmanlı tahtına akıl sağlığı yerinde olmak şartıyla en yaşlı şehzadenin geçmesi kararlaştırılmıştır. Bu sisteme "ekber ve erşed sistemi" adı verilmiştir. Bu sistem ile şehzadelerin öldürülmesini engellemek ve taht kavgalarının önüne geçmek amaçlanmıştır. Ekber ve erşed sistemi ile şehzadelerin sancağa çıkma usulüne de son verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde şehzadeler, deneyimli devlet adamlarının gözetiminde sancaklara vali olarak atanmışlardır. Bu durum şehzadelerin yönetimde deneyim kazanmalarını, halkı ve ülkeyi tanımalarını sağlamıştır.

Sancağa çıkma usulünün kaldırılması nedeniyle;

- Topkapı Sarayı'na adeta hapsedilen ve sürekli öldürülme korkusu yaşayan şehzadelerin pek çoğu psikolojik sorunlar yaşamıştır.
- Şehzadeler halkı tanımadan ve yönetimde deneyim kazanmadan tahta çıkmaya başlamıştır.
- Şehzadeler tahta çıktıklarında otorite kuramamışlar, saray kadınlarının ve devlet adamlarının etkisinde kalmışlardır.

Osmanlı Devleti'ndeki Duraklamanın Nedenleri

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybederek Duraklama Dönemi'ne girmesinde iç yapısında meydana gelen askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik bozulmalarla dıştaki gelişmeler etkili olmuştur.

Yönetimdeki Bozulmalar

- Padişahların çoğunun çocuk yaşta ya da deneyimsiz olarak tahta çıkmaları nedeniyle yönetimde etkisiz kalmaları
- Padişahların yetersizliği yüzünden devlet adamları ve saray kadınlarının yönetime karışmaları
- Padişah ve devlet adamlarının sık sık değişmesi yüzünden yönetimde istikrarın sağlanamaması
- Önemli devlet görevlerinin rüşvet ve kayırma yoluyla hakkı olmayan kişilere verilmesi
- Eyaletlere tayin edilen yöneticilerin adil olmayan uygulamaları ve halktan haksız yere ağır vergiler almaları yüzünden halkın devlete olan güveninin azalması.

Ordudaki Bozulmalar

- Özellikle Yeniçeri Ocağı'na kanunlara aykırı ve gereğinden fazla asker alınması. Bu durumun ocakta disiplinin bozulmasına yol açması ve hazine giderlerini artırması
- Tımarların mukataa arazi haline getirilerek kiraya verilmesi yüzünden tımarlı asker sayısının azalması. Bu durumun paralı asker sayısının ve hazine giderlerinin artmasına, eyaletlerde güvenliğin bozulmasına ve üretimin denetlenememesine yol açması Donanmaya gereken önemin verilmemesi ve denizcilikle ilgisi olmayan kişilerin donanma komutanlıklarına getirilmesi

Ekonomideki Bozulmalar

- Coğrafi Keşifler sonucunda ticaret yollarının değişmesiyle uluslararası ticaretten elde edilen gelirlerin azalması
- Avusturya ve İran gibi devletlerle uzun süren, masraflı ve sonuçsuz kalan savaflara girilmesi
- Kapitülasyonların yaygınlaştırılması nedeniyle dış satımın (ihracat) giderek azalması buna karşılık dış alımın (ithalat) artmaya başlaması
- Saray harcamalarının, lüks ve israfın artması
- Avrupa'dan Osmanlı ülkesine giren altın ve gümüşün Osmanlı parasının (akçe) değerini düşürmesi ve enflasyona yol açması
- Vergilerin artırılması yüzünden köylülerin topraklarını terk edip şehirlere göç etmesi sonucu üretimin azalması

Toprak İdaresindeki Bozulmalar

- Tımar sisteminin bozulması ve tımarların dağıtımında haksızlıklar yapılması
- Tımarlı asker sayısının azalması ile eyaletlerde asayiş ve güvenliğin bozulması

İlmiye Teşkilatındaki Bozulmalar

- Müderrislik ve kadılık gibi makamların ilim ile değil rüşvet ya da iltimas yolu ile elde edilmesi
- Eğitim ve adalet kurumlarının görevini kötüye kullananlar yüzünden saygınlığını yitirmesi
- Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan medreselerde verilen eğitimin çağın gerisinde kalması, pozitif bilimlerin medreselerin programlarından çıkarılması

Sosyal Hayattaki Bozulmalar

- Savaştan kaçan ya da işsiz güçsüz kalıp dağa çıkanların Anadolu ve Rumeli'de eşkıyalığa başlaması. Bunların köylere saldırarak ev ve bahçeleri yakmaları
- Köylerden şehirlere göçün artması nedeniyle üretici nüfus ile tüketici nüfus arasındaki dengenin bozulması ve şehirlerde işsizliğin artması

ayrıca

- Osmanlı Devleti'nin doğal sınırlarına ulaşması ve güçlü devletlerle komşu olması,
- Avrupalı devletlerin askerlik bilgisi ve tekniği ile, bilim, teknik ve ekonomi alanlarında gelişmesi,
- Osmanlı Devleti'nin bu duruma ayak uyduramaması,
- Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmeleri, düşmanca siyaset izlemeleri

gibi dış etkenler de Osmanlı Devleti'nin duraklamasında etkili olmuştur.

17. Yüzyıl İsyanları

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti idari, askeri, mali, ekonomik ve sosyal alanlarda çeşitli sorunlar yaşamıştır. Bu durum iç çalkantıların artmasına İstanbul, Anadolu ve eyaletlerde çeşitli isyanların çıkmasına neden olmuştur.

- İstanbul Ayaklanmaları
- Celali (Anadolu) Ayaklanmaları
- Eyalet Ayaklanmaları

İstanbul Ayaklanmaları

Bu ayaklanmalar başta yeniçeriler olmak üzere Kapıkulu Ocakları tarafından çıkarılmıştır. Çıkarları elden giden devlet adamları ile ulema sınıfından bazı kişilerin de kışkırttığı ayaklanmalara halktan katılanlar da olmuştur.

İstanbul Ayaklanmalarının Nedenleri

- Çocuk yaşta ve deneyimsiz şehzadelerin tahta çıkması, valide sultanların ve saray görevlilerinin yönetime karışması nedeniyle merkezi otoritenin zayıflaması
- Kanunlara aykırı bir şekilde askerlikle ilgisi olmayanların yeniçeri ocağına alınması ve asker sayısının gereğinden fazla artması yüzünden kapıkulu ordusunda disiplin ve düzenin bozulması
- Kapıkulu askerlerinin askerlik dışında işlerle uğraşmaya başlamaları
- Kapıkulu askerlerinin maaşlarının zamanında ödenmemesi veya ayarı düşük paralarla ödenmesi
- Yeniçerilerin cülus bahşisi almak için sık sık padişah değiştirmek istemeleri
- Yönetimde etkin olmak isteyen devlet adamları ve ulema ile çıkarları elden gidenlerin yeniçerileri kışkırtması
- Kapıkulu askerlerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmeyen padişah ve devlet adamlarını görevden uzaklaştırmak istemeleri

İstanbul isyanlarının en önemlileri; III. Murat, II. Osman (Genç), IV. Murat ve IV. Mehmet dönemlerinde çıkmıştır.

III. Murat döneminde ekonomik zorluklar nedeniyle ulûfeler (maaş) ayarı düşük akçe ile verilmek istenmiştir. Bunu duyan kapıkulu askerleri ve yeniçeriler isyan etmiş ve istekleri yerine getirilmiştir. İsyancılar olayın sorumlusu olarak gördükleri defterdarın öldürülmesini de sağlamışlardır.

II. (Genç) Osman döneminde çıkan yeniçeri ayaklanması sonucu itibariyle en kötü isyanlardan biri olmuştur. II. Osman (Genç), Hotin Seferi sırasında yeniçerilerin disiplinsizliklerini görüp bu ocağı kaldırarak yeni bir ordu kurmayı düşünmüştür. Bu düşüncesini öğrenen yeniçeriler ayaklanarak, Genç Osman'ı tahttan indirip Yedikule zindanlarına hapsetmişler ve bir süre sonra öldürmüşlerdir (1622).

IV. Murat 12 yaşında tahta çıkmıştır. Hükümdarlığının ilk yılında yeniçeriler ve sipahiler cülus bahşisi verilmemesini bahane ederek ayaklanmışlar ve yeni padişaha gözdağı vermeye çalışmışlardır (1622). IV. Murat isyancıların isteklerini yerine getirmişse de yönetimi ele aldıktan sonra elebaşılarını yakalatıp ortadan kaldırarak otoritesini kurmuştur.

IV. Mehmet 7 yaşında tahta çıkmıştır. 1648 - 1687 yıllarını kapsayan hükümdarlığı döneminde çok sayıda ayaklanma olmuştur. Yeniçeriler ve sipahiler maaşlarının ayarı düşük paralarla ödenmesini ve saray ağalarının devlet işlerine karışmasını bahane ederek ayaklanmışlardır.

1656'da çıkan ayaklanmada, isyancılar 30 kadar devlet adamının kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. İsteklerinin kabul edilmesiyle bu devlet adamlarını Sultanahmet Meydanı'ndaki çınar ağaçlarına asmışlardır. Bu olaya Çınar Vak'ası ya da Vak'a-i Vakvakiye denilmiştir (1656).

İÇ İSYANLARIN GENEL NEDENLERİ

Siyasi Nedenler

- Padişahların yetersizliği, deneyimsizliği ve yönetimdeki bozulmalar nedeniyle merkezi otoritenin zayıflaması
- Padişahlar küçük yaşta tahta çıktığından saray kadınlarının ve ağalarının devlet işlerine karışmaları
- Rüşvetin ve adam kayırmanın yaygınlaşması
- Eyaletlere tayin edilen yöneticilerin haksız ve adaletsiz tutumları

Ekonomik Nedenler

- Uzun süren savaşlar, lüks ve israfın artması nedeniyle hazine giderlerinin artması. Gelirlerin giderleri karşılayamaz hale gelmesi
- Savaşlar nedeniyle halktan ağır vergiler alınması

- Eyaletlere tayin edilen yöneticilerin halktan kanunlara aykırı bir şekilde fazladan vergi alması
- Tımar sisteminin bozulması, tımarların dağıtımında haksızlıklar yapılması
- Tımarlı askerlerin uzun süre cephede kalması nedeniyle güvenliğin bozulması
- Ağır vergiler, haksız uygulamalar ve güvenlik sorunları nedeniyle köylünün toprağını terk etmesi
- Üretimin ve halkın alım gücünün azalması

Askeri Nedenler

- Kanunlara aykırı asker alınması ve sayılarının çoğaltılması nedeniyle kapıkulu ocaklarında düzen ve disiplinin bozulması
- Tımar sistemin bozulması nedeniyle tımarlı asker sayısının azalması
- Savaştan kaçan askerlerin Anadolu'ya geçerek eşkıyalığa başlaması

İstanbul Ayaklanmalarının Sonuçları

- Padişahların ve devletin otoritesi sarsılmıştır.
- İstanbul'da asayiş ve güven bozulmuştur.
- Pek çok devlet adamı görevden alınmış veya öldürülmüş, ıslahat girişimleri sonuçsuz kalmıştır.
- Yeniçerilerin yönetim üzerinde etkinliği artmış, "Ocak devlet içindir." anlayışının yerini "Devlet ocak içindir.", anlayışı almıştır.
- Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşları olumsuz yönde etkilemiştir.

Celali Ayaklanmaları

Osmanlı Devleti'nin Duraklama Devrinde Anadolu'da ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerden dolayı çeşitli isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar genel olarak Celali isyanları olarak adlandırılmıştır.

Celali Ayaklanmalarının Çıkmasının Nedenleri

- Vergilerin artırılması, tımar sisteminin bozulması, üretimin azalması gibi nedenlerden dolayı ekonomik durumun kötüleşmesi
- Vergileri ödemekte güçlük çeken köylülerin topraklarını terk ederek çift bozan olmaları
- İran ve Avusturya ile uzun süren savaşlara girilmesi ve bu durumun halkı yıpratması
- Savaştan kaçan askerlerin Anadolu'ya geçerek eşkıyalığa başlaması
- Tımar topraklarının mukataa arazi haline getirilerek iltizama verilmesi sonucu toprakların belli kişilerin eline geçmesi. Bu kişilerin çiftçiden haksız vergi toplaması
- Eyaletlere tayin edilen kadı ve sancakbeyi gibi yöneticilerle, yerel beylerin halktan haksız yere vergi toplaması ve adaletsiz yönetimleri

Anadolu'daki Celali isyanlarının en önemlileri Karayazıcı, Canbolatoğlu, Tavih Ahmet, Deli Haşan, Kalenderoğlu gibi kişiler tarafından çıkarılmıştır. İsyancılar Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve İran ile yaptığı savaşlar nedeniyle Anadolu'nun büyük bir bölümünde etkili olmuş ve uzun süre devam etmiştir. Osmanlı Devleti isyanları genellikle sert tedbirler alarak bastırma yoluna gitmiş, isyana yol açan sorunları ortadan kaldıramamıştır. Bu durum isyanlar bastırılabilir bir süre sonra yeniden çıkmasına yol açmıştır.

Celali Ayaklanmalarının Sonuçları

- Anadolu'da can ve mal güvenliği kalmamış, huzur ortamı bozulmuş, halkın devlete güveni sarsılmıştır.
- Vergiler düzenli olarak toplanamadığı için devlet gelirleri azalmıştır.
- Anadolu'da ekonomik hayat durgunlaşmış ve her alanda üretim azalmıştır. Bu durum devletin vergi gelirlerinde ciddi azalmalara yol açmıştır.

- Halkın bir kısmı toprağını terk ederek şehirlere göç etmiştir. Bu durum üretimin azalmasına, şehirlerde işsizliğin ve nüfusun artmasına yol açmıştır.
- Osmanlı Devleti, Avusturya ve İran ile yaptığı savaşlarda zor duruma düşmüş ve tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu durum devletlerin içte yaşadığı sorunların dış politikalarını olumsuz yönde etkilemesine örnek olarak gösterilebilir.

Eyalet Ayaklanmaları

XVII. yüzyılda merkezi otoritenin zayıflamasının bir sonucu olarak Eflâk, Boğdan, Erdel, Yemen, Bağdat, Halep, Trablusgarp ve Kırım gibi merkeze uzak eyaletlerde isyanlar çıkmıştır.

Eyalet ayaklanmalarının çıkmasında,

- Merkezi otoritenin zayıflaması
- Bazı eyalet yöneticilerinin ve yerli hanedanların Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmak istemeleri
- Eyaletlere tayin edilen yöneticilerin haksız tutum ve uygulamalarının halkı isyana yönlendirmesi
- Osmanlı Devleti ile mücadele halinde olan Avrupa devletlerinin kışkırtmaları

etkili olmuştur.

Eyalet isyanları genellikle yerli hanedanlar tarafından ayrılıkçı düşüncelerle çıkarılmıştır. İsyancılar bazen taviz verilerek, bazen de şiddet kullanılarak bastırılmıştır. Avrupalı devletler bu isyanları destekleyerek Osmanlı Devleti'nin siyasal gücünün azalmasına çalışmışlardır.

Bu dönemde yüksek dereceli bazı devlet görevlileri de ayaklanmıştır. Erzurum valisi Abaza Mehmet Paşa, Sivas valisi Vardar Ali Paşa ve Lübnan valisi Fahrettin Paşa bunlara örnek gösterilebilir.

Eyalet isyanları sonucunda bazı eyaletler yarı bağımsız duruma gelmişlerdir.

Yeni Ekonomik Model: Merkantilizm

Merkantilizm

Coğrafi Keşiflerden sonra Avrupa'da yeni bir ekonomik anlayış ortaya çıkmıştır. Merkantilizm adı verilen bu ekonomik sistem, ithalatı kısıtlayıp ihracatı teşvik ederek devleti güçlü ve zengin bir hale getirmeyi amaçlıyordu. Merkantilizme göre bir ülke ne kadar çok değerli madene (altın ve gümüş) ve paraya sahipse o kadar zengin sayılıyordu.

Avrupalı devletler bu ekonomik anlayış doğrultusunda iç ve dış ticarete önem verdiler. Yeni sömürgeler elde etme, ham madde ve pazar bulma yarışı içine girdiler. Böylece uluslararası piyasada etkinliklerini artırmak istediler. Yeni teknolojik gelişmeleri kullanarak tarım, ticaret ve sanayide gelirlerini artırmaya çalıştılar.

Osmanlı Devleti, merkantilizme ayak uyduramamıştır. Osmanlı Devleti, gelirlerini daha çok fethedilecek yerlerden elde edilecek vergilerle artırmayı amaçlıyordu. Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlayışı öncelikli olarak iç piyasada halkın ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Bu amaçla gerektiğinde ihracat sınırlandırılıyor, ithalat ise teşvik ediliyordu. Osmanlı Devletindeki bu anlayış, Avrupalı devletlerin merkantilizm politikasını uygulamalarını kolaylaştırmış ve kapitülasyonlardan yararlanan Avrupa mallarının Osmanlı pazarlarını istila etmesine ortam hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda siyasi gücünün azalmasına paralel olarak Avrupa, devletlere tanıdığı kapitülasyonları sürekli genişletmek zorunda kalmıştır. Bu durumun sonucunda Avrupalı tüccarlar yerli tüccarlardan daha avantajlı bir konum elde etmişlerdir.

Modern Avrupa'nın siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal temelleri, XV. yüzyıldan itibaren atılmaya başlanmıştır. Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan bu süreçte özgür düşünce ve bilim alanındaki çalışmalar devletlerin gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde insan hakları ve demokratikleşme konusunda öncülüğü İngiltere ve Fransa yapmıştır.

Özgür düşünce ve bilim alanındaki çalışmalar Avrupa devletleri arasında bir yarış ve rekabetin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Coğrafi Keşiflerin ardından İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği devletler arasında sömürge yarışı başlamıştır. İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya ve Portekiz gibi devletler Afrika, Uzak Doğu, Hindistan, Amerika ve Avustralya'ya egemen olmak, Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusu'ndaki limanları ele geçirmek için birbirleriyle savaşmışlardır.

Avrupa devletleri Coğrafi Keşiflere ve yeni ticaret yolları bulmaya yönlendiren temel etken Osmanlı Devleti'nin denetimindeki İpek ve Baharat yollarını ele geçirmekten ümitlerini kesmeleriydi. Osmanlı Devleti ise Avrupalı devletlerin yeni ticaret yolları bulma çabalarına kayıtsız kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu tutumu daha çok iç ve dış sorunlarla uğraşmak zorunda olmasından kaynaklanmıştır.

Coğrafi Keşiflerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Avrupa'nın başta ekonomik olmak üzere her yönden gelişmesini sağlayan Coğrafi Keşifler Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni ticaret yollarının bulunması nedeniyle İpek ve Baharat Yolları canlılığını kaybetmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin ticaret gelirleri azalmıştır. Coğrafi Keşifler sonucunda Avrupa'ya gelen altın ve gümüşün Osmanlı pazarlarına da girmesi Osmanlı ekonomisinin zarar görmesine yol açmış, ülkede pahalılık ve enflasyon ortaya çıkmıştır.

Avrupa'ya Tavizler Verilmesi

Coğrafi Keşiflerin sonucunda Avrupa'da denizcilik gelişmiş, uluslararası deniz ticaretini ele geçiren Avrupa devletleri ekonomik bakımdan güçlenmişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın deniz ticaretini ele geçirmesi üzerine Osmanlı Devleti, Akdeniz ticaretini canlı tutabilmek için Hollanda gibi Avrupalı devletlere de kapitülasyonlar vermiştir.

Gümrük vergilerinin düşürülmesi ve ticarete serbestlik içeren ayrıcalıkların yer aldığı bu kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nde vergi gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Kapitülasyonların sağladığı kolaylıklar sayesinde Osmanlı piyasalarına ucuz Avrupa malları egemen olmuş, yerli üreticiler büyük zarara uğramıştır. Avrupalı devletler yeni ekonomik kaynakların etkisiyle teknoloji alanında atılım yaparken Osmanlı Devleti bu alandaki gelişmelere ayak uyduramamıştır. Örneğin gemi teknolojisinde geri kalan Osmanlı Devleti deniz savaşlarında yenilgiler almaya başlamış ve etkinliğini kaybetmiştir.

17. Yüzyıl Islahatları

Islahat: Zaman içinde bozularak görevini gerektiği şekilde yerine getiremeyen kurumlarda yapılan yeniden düzenleme, değiştirme ve iyileştirme faaliyetleridir.

Osmanlı Devleti'nde ilk islahat çalışmaları XVII. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde savaşlarda istenilen başarıların elde edilememesi, ekonomik ve sosyal bozuklukların giderek artması, ülke genelinde sık sık ayaklanmaların çıkması islahat yapma düşüncesinin doğmasına yol açmıştır.

Osmanlı padişahları ve devlet adamları ülkenin içinde bulunduğu durumu iyileştirebilmek için islahatlar yapmaya çalıştılar ve köklü değişiklikler yerine mevcut durumun iyileştirilmesini amaçladılar. Bu amaçlar doğrultusunda; II. Osman, IV. Murat, IV. Mehmet gibi padişahlar ve Tarhuncu Ahmet Paşa ile Köprülü Mehmet Paşa gibi sadrazamlar islahatlar yapmışlardır.

II. OSMAN (GENÇ OSMAN) DÖNEMİ VE ISLAHATLARI

Osmanlı Devleti'nde ilk kez köklü bir şekilde islahat yapma düşüncesine sahip olan padişah II. Osman'dır. Genç padişah, devletin içinde bulunduğu durumun adam kayırma, rüşvet ve kötü yönetimden kaynaklandığını düşünüyordu.

Bu duruma son vermek için öncelikle padişahın yetki ve otoritesini artırmayı amaçlamıştır.

Islahat Hareketleri

II. Osman'ın yaptığı islahatlar şunlardır:

- Şeyhülislâmın fetva verme dışındaki yetkilerini kaldırmış, ilmiye sınıfının yetkilerini sınırlandırmıştır.

- Saray dışından evlilik yaparak cariyelerle evlenme geleneğine uymamıştır. Bu tutumuyla saray kadınlarının yönetimdeki etkisine son vermek istemiştir.
- Başkenti Anadolu'da bir yere taşımayı düşünmüştür.
- Padişahın kanun çıkarma gücünü artırmaya çalışmıştır.
- Hotin Seferi sırasında disiplinsizliklerini yakından gördüğü Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine yeni bir ordu kurmayı düşünmüştür.

Gençliğinden dolayı ihtiyatsız davranan II. Osman, düşüncelerini yakınları ile paylaştı. Bu nedenle gerçekleştirmeyi düşündüğü planlar kısa sürede yayıldı. Çıkarları elden gidenlerin kışkırttığı yeniçeriler, ocaklarının kaldırılacağını öğrenince ayaklanarak II. Osman'ı tahttan indirip öldürdüler.

Lehistan'ın Eflak, Boğdan ve Erdel'in iç işlerine karışması üzerine Genç Osman Lehistan üzerine sefere çıkmış, Leh ordusunu Yaş yakınlarında yenmiş, Hotin Kalesi'ni kuşatmıştır. Ancak Osmanlı ordusunun iyi savaşmaması ve kışın yaklaşması nedeniyle kuşatma kaldırılmış, taraflar arasında Hotin Antlaşması imzalanmıştır (1621).

Hotin Antlaşması'na göre;

- Hotin kalesi Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Boğdan'a bırakılacaktı.
- Her iki ülke birbirlerinin topraklarına saldırmayacaktı.
- Lehistan Kırım Hanlığı'na vergi vermeye devam edecekti.

IV. MURAT DÖNEMİ (SİYASİ OLAYLAR- ISLAHATLAR)

Islahat Hareketleri

II. Osman'dan sonra I. Mustafa ikinci kez tahta çıkmıştır. Ancak yönetimdeki yetersizliklerinden dolayı tahttan indirilmiş, yerine henüz 14 yaşında olan yeğeni IV. Murat getirilmiştir. IV. Murat'ın hükümdarlığının ilk yılları karışıklıklarla geçmiştir. IV. Murat'ın ilk yıllarında yönetim annesi Kösem Sultan ve devlet adamlarının eline geçmiştir.

IV. Murat, yönetimi ele aldıktan sonra devletin içinde bulunduğu durumun nedenleri ve kötü gidişin durdurulması için alınması gereken önlemler ile ilgili devlet adamlarına raporlar hazırlatmıştır. Bunların içinde Katip Çelebi ve Koçi Bey'in hazırladıkları raporlar önemlidir.

Koçi Bey raporunda devletin duraklama nedenlerini ortaya koymuş ve çözüm önerileri getirmiştir. IV. Murat bu raporları dikkate alarak ıslahatlara başlamıştır. IV. Murat'ın bu tutumu, ülke sorunlarının kaynağına inmeye ve köklü çözümler üretmeye çalıştığının göstergesidir.

IV. Murat'ın yaptığı ıslahatlar şunlardır:

- İlk olarak başta annesi olmak üzere saray kadınları ve ağalarının devlet işlerine karışmalarını engellemiştir.
- Yeniçeri zorbalarını ortadan kaldırmış, gereğinden fazla olan yeniçeri sayısını azaltmıştır. Böylece hem otoritesini güçlendirmiş hem de askeri itaat altına almıştır.
- Mâliyeyi düzeltmiş, tımarları hak etmeyenlerden alarak layık olanlara vermiştir.
- İstanbul'un güvenliğini sağlamıştır.
- İsyanlara teşvik edici konuşmaların yapıldığı kahvehaneleri kapattırarak, içki ve tütün içilmesini, gece sokağa çıkılmasını yasaklamıştır. Bununla yangınları önlemeyi, İstanbul'da asayişin sağlanmasını amaçlamıştır.
- Celali isyanlarını kuvvet yoluyla bastırarak Anadolu'da düzen ve güvenliğini yeniden sağlamıştır.

Siyasi Olaylar

IV. Murat döneminde Lehistan ile vergilerin zamanında ödenmemesi, Venedik ile Dalmaçya kıyılarında isyan çıkması yüzünden ilişkiler bozulmuştur. Osmanlı Devleti iki devlete de savaş açma kararı almıştır. Ancak, hem Lehistan hem de Venedik Osmanlılarla savaşı göze alamayarak barış istemişlerdir. Böylece sorunlar savaş yapılmadan çözülmüştür.

1578'de başlayan ve aralıklarla devam eden Osmanlı İran mücadelesi IV. Murat döneminde de sürmüştür. İran, Osmanlı Devleti'nin batıda Avusturya, Lehisten ve Venedik ile içerde de Celali isyanları ile uğraşmasından yararlanmaya çalışmıştır.

1618'de Serav Antlaşması ile duran savaşlar 1622'de yeniden başlamıştır. Savaş IV. Murat'ın hükümdarlığının ilk yıllarında Osmanlı Devleti aleyhine gelişmiştir. IV. Murat çocukluk çağından çıkıp yönetimi ele aldıktan sonra önce iç isyanları bastırıp devlet otoritesini sağlamıştır. Ardından 1635 ve 1638 yıllarında iki kez ordunun başında sefere çıkıp Revan ve Bağdat'ı fethetmiştir. Bu nedenle Bağdat Fatihisi olarak anılmıştır. İran'ın barış istemesi üzerine 1639 yılında Kasrışirin Antlaşması imzalanmıştır.

Kasrışirin Antlaşmasına göre;

- Bağdat Osmanlı Devleti'nde kalacaktı.
- Revan ve Azerbaycan İran'a bırakılacaktı.
- Zağros Dağları iki ülke arasında sınır olacaktı.

Osmanlı Devleti ile İran arasında uzun süre devam eden savaşlarda taraflar birbirine kesin üstünlük sağlayamamıştır. Üstelik savaşlar iki taraf içinde yıpratıcı olmuştur. Kasrışirin Antlaşması ile belirlenen sınırlar büyük ölçüde doğal sınırlardan oluşmaktadır. Bu nedenle Kasrışirin Antlaşması ile başlayan barış uzun süre devam etmiş, belirlenen sınırlar günümüzde de geçerli olan Türkiye - İran sınırını oluşturmuştur.

Tımar Sisteminin Bozulması

I. Murat döneminden itibaren uygulanmaya başlanan tımar, sistemi, Osmanlı Devleti'nde siyasi, ekonomik ve askeri düzenin sağlıklı işlemesine büyük katkılar yapıyordu. Tımar sistemi yalnızca bir toprak idaresi değildi. Toprak idaresini, asker yetiştirilmesini, üretimin denetlenmesini ve güvenliğin sağlanmasını içeren oldukça geniş çaplı bir düzendi.

Bu nedenle tımar sisteminin bozulması devlet ve toplum hayatını derinden etkilemiştir.

XVII. yüzyıldan itibaren tımar sisteminin bozulmasının başlıca nedenleri şunlardır:

- Tımarların hak edenlere verilmemesi ve bazı kişilerin tımarlarının haksız yere elinden alınması
- Tımarların rüşvet karşılığında ilgisiz kişilere verilmesi
- Tımarlı sipahilerin uzun süre cephede kalması nedeniyle tımar toprakları üzerinde düzen ve denetimin zayıflaması
- Uzun süren savaşlar ve artan harcamalar yüzünden paraya ihtiyaç duyan devletin tımar topraklarını mukataa arazi haline getirerek kiraya vermesi.
- Toprakların belli kişilerin ve yerel beylerin elinde toplanması.

Tımar Sisteminin Bozulmasının Sonuçları

- Eyaletlerde devlet otoritesi zayıflamıştır.
- Ülkede güvenliği sağlamak zorlaşmıştır.
- Celali isyanlarının temel nedeni olmuştur.
- Tımarlı sipahilerin sayısı azalmıştır.
- Devlet savaş zamanlarında ücretli asker almak zorunda kalmış, sekban adı verilen bu askerler barış zamanında işsiz kaldıkları için halktan haraç toplamışlardır.
- Yeniçerilerin sayısı artırılmış, bu yüzden yeniçeriler kontrol edilemeyen bir güç haline gelmiştir.
- Tarım üretimi azalmış, bu nedenle halktan yeterince vergi toplanamamıştır.
- Devlet, halka ağır vergiler koymak zorunda kalmıştır.

- Üretim denetlenememiş, çiftçi korunamamıştır.
- Tımarlarını kaybeden pek çok tımar sahibi Celali isyanlarına katılmıştır.
- Vergisini ödeyemeyen köylüler topraklarını terk ederek şehirlere göç etmişlerdir.
- Şehirlerde düzensiz yerleşme ve işsizlik sorunları ortaya çıkmıştır.
- İşsizlerin eşkıyalık yapması sonucunda şehirlerde asayiş bozulmuştur.

Merkezi otoritenin bozulduğu bir dönemde yaşanan bu gelişmeler sonunda birçok tımar sahibi dirliğini kaybetmiştir. Tımar sisteminin bozulması siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

İltizam ve Mukataa

Fatih Sultan Mehmet döneminde tımar sisteminin uygulanmadığı bölgelerin vergilerini toplamak için yeni bir düzen getirilmişti. Bu sisteme göre bazı yerlerde kanunla belirlenmiş vergisini toplama işi ihale ile kişilere veriliyor, toplanan vergiler hazineye aktarılıyordu. Bu sistemin uygulandığı araziye mukataa, ihale sistemine iltizam, ihale sonucunda vergileri toplama işini yapanlara da mültezim deniyordu. Mültezimler, iltizama ayrılan arazinin vergilerini devlete peşin olarak öderler, daha sonra halktan toplarlardı. Mültezim aynı zamanda o bölgenin yöneticisi konumundaydı.

İltizam Sisteminin Yararları

İltizam sistemi sayesinde devlet hazinesinin nakit sıkıntısı giderilmiştir. Ayrıca devlet, çok sayıda vergi memuru görevlendirmekten kurtulmuştur.

İltizam Sisteminin Zararları

Zaman içinde iltizam sisteminin zararlı yönleri de ortaya çıkmıştır. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte mültezimler, kanunlara aykırı olarak devlete verdiklerinin çok daha fazlasını halktan toplamaya çalışmışlardır. Ağır vergileri ödeyemeyen köylüler topraklarını terk etmişler ve bu durumun sonucunda üretim azalmıştır.

Otuz Yıl Savaşları ve Westfalia Antlaşması

Avrupa devletleri XVII. yüzyılda merkezi otoritelerini artırarak güçlenmişlerdi. Rönesans ve Reform hareketleri Avrupa'nın modernleşme sürecine girmesini sağlamıştı. Bu dönemde Reform'un ortaya çıkmasından sonra Avrupa devletleri arasında din merkezli savaşlar çıkmıştır.

Otuz Yıl Savaşları (1618 - 1648)

Reform hareketleri sırasında Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda Martin Luther'in fikirlerini önleme çabası imparator ile prensleri karşı karşıya getirmişti. Uzun süren mücadeleler sonunda 1555 yılında imzalanan Augsburg (Ogsburg) Antlaşması ile Protestanlık mezhebi resmen tanınmıştı.

Augsburg Antlaşması, Almanya'da kalıcı bir barış ortamı sağlayamadı. XVII. yüzyılın başlarında Katolikler ile Protestanlar arasında mücadeleler alevlendi. Kutsal Roma Germen imparatoru, Protestanlara savaş açtı. İsveç, Danimarka ve Hollanda bu duruma tepki gösterdiler. Kutsal Roma Germen imparatorluğu da İspanya ile ittifak yaparak bu devletlere savaş açtı. Fransa kralı, Katolik olmasına rağmen Almanya'yı zayıflatabilmek için Protestan prenslerin yanında yer aldı. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu otuz yıl süren savaşlardan yenilgiyle ayrıldı. Savaş 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması ile sona erdi. Bu antlaşma ile Avrupa halkına mezhep seçme özgürlüğü verilmiştir.

Otuz Yıl Savaşlarının Sonuçları

- Kutsal Roma Germen İmparatorluğu parçalanmıştır.
- İspanya güç kaybederek sömürgelerinin büyük bir kısmını kaybetmiştir.
- Fransa, Almanya'dan toprak alarak güçlenmiş, Fransa kralı ülkede katı bir mutlakiyet düzeni kurmuştur.
- Hollanda ve İsveçre bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.
- İsveç, savaştan galip çıkarak gücünü artırmıştır.

Otuz Yıl Savaşları'na katılmayan İngiltere'de 1640 yılında çıkan isyanlar sonucunda parlamenter sisteme geçilmiştir. Böylece meşrutiyet yönetimi başlamıştır. Avusturya, XVII. yüzyılda gücünü korurken, Lehistan taht kavgaları ve Rusya'nın saldırıları sonucunda zayıflamıştır. Rusya ise güçlü bir devlet olma yolunda ilerlemiştir.

Akıl Çağı

Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri düşünce hayatının gelişmesini sağlamış, skolastik felsefenin yerini özgür düşünce almıştır. Bunun sonucunda akıl ön plana çıkmıştır. Aklın önem kazanması modern bilimin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bilimsel faaliyetler geniş kitleler tarafından takip edilmeye başlanmış, bilimsel akademiler açılmıştır.

Bilimsel çalışmalar sonunda bu dönem, Akıl Çağı olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemdeki çalışmalar Avrupa'da sanayinin hızla gelişmesini sağlayarak bir sonraki yüzyılda yaşanacak olan Sanayi inkılabına ortam hazırlamıştır.

Kopernik: Polonyalı astronom ve matematikçidir. Dünya'nın ve diğer gezegenlerin Güneş etrafında döndüğünü açıklamıştır. Kilisenin baskısına rağmen bu teorisini yazdığı kitaplarla tüm dünyaya duyurmuştur.

Galileo: Modern fiziğin ve teleskobik astronominin kurucularından biridir. Ticari alanda kullanılan pusula, ilkel bir termometre, kalp atışını ölçen bir sarkaç icatlarından bazılarıdır. En önemli icadı teleskoptur. Gezegenler ve diğer gök cisimleriyle ilgili çalışmalarını iki Kainat Sistemi Üzerine Konuşmalar adlı kitabında toplamıştır.

Bacon: İngiliz filozof ve devlet adamıdır. Bilimsel çalışmalarda deney ve gözlem metodunu savunmuştur. Denemeler, Bilimin İlerlemesi, Yeni Atlantis, Büyük Yeni Düzen eserlerinden bazılarıdır.

Kepler: Alman gök bilimci, fizikçi ve matematikçidir. Rudolf'un Cetvelleri adlı kitabında gezegenlerin temel tablolarını yayınlamıştır.

Pascal: Fransız matematikçi, fizikçi ve düşünürdür. 1642'de bir hesap makinesi icat etmiştir. Paskal üçgenini ve bir üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açığa eşit olduğunu bulmuştur.

Newton: İngiliz fizikçi, matematikçi ve astronomdur. Diferansiyel ve integral hesabını bulmuştur. Bilim tarihine en büyük katkısı yer çekimi kanununu bulması olmuştur.

IV. Mehmet Dönemi ve Islahat Çalışmaları

1640 yılında IV. Murat ölünce yerine Osmanlı hanedanının tek varisi olan İbrahim padişah oldu. İbrahim dönemi (1640- 1648) vezirlerin yönetime karıştığı, yeniçerilerin sık sık isyanlar çıkardığı, iç karışıklıkların arttığı bir dönem olmuştur. 1648'de yeniçerilerin bir isyanı sonunda İbrahim tahttan indirilerek henüz yedi yaşında bir çocuk olan IV. Mehmet padişahlığa getirilmiştir. IV. Mehmet'in ilk yıllarında ülkenin yönetimi annesi ve vezirlerin elinde kalmıştır.

IV. Mehmet annesinin çabaları ile iyi bir eğitim görmüştür. Yedi yaşında iken padişah olduğundan uzun yıllar devlet yönetimi annesinin ve devlet adamlarının elinde kalmıştır. IV. Mehmet ava çok meraklı olduğundan "Avcı Mehmet" olarak anılmıştır.

Dindar bir kişiliğe sahip olan IV. Mehmet içkiyi şiddetle yasaklayıp, içki imalathanelerini kapattırmıştır. IV. Mehmet'in hükümdarlığının ilk yılları karışıklık içinde geçmiştir. Sık sık ayaklanan kapıkulu askerleri devlet otoritesini ve ülke güvenliğini altüst etmiştir. Bununla birlikte sadrazamlık görevini Köprülü ailesine vermekle çok isabetli bir karar almıştır. Bu dönemde iç ayaklanmalar bastırılmış, Girit fethedilmiş, Avusturya, Lehistan ve Rusya yenilgiye uğratılmıştır. IV. Mehmet zamanında Osmanlı Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır. IV. Mehmet, İkinci Viyana bozgunundan sonra, ordunun ve devlet erkanının kararı ile tahttan indirilmiştir (1687).

Islahat Çalışmaları

IV. Mehmet, devlet yönetimini ele aldıktan sonra ülkedeki kötü gidişe son verebilmek için güvendiği devlet adamlarını iş başına getirmiştir. Bu devlet adamları ülkedeki kötü gidişi önleyebilmek için bir dizi ıslahat hareketlerine girişmişlerdir.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunların başında bütçe açığı gelmekteydi. Coğrafi Keşiflerin etkisi, toprak idaresinin bozulması, yöneticilerin yanlış tutumları gibi nedenlerden dolayı gelirler sürekli azalıyordu. Buna karşılık savaş masraflarının, asker maaşlarının ve saray giderlerinin artması yüzünden giderler sürekli artıyordu. Bu durum devletin en önemli sorunları arasında görüldüğünden iş başına gelen devlet adamları öncelikle mâliye düzeltme çabası içinde olmuşlardır.

IV. Mehmet döneminin ıslahatçı devlet adamları; Tarhuncu Ahmet Paşa, Köprülü Mehmet Paşa ve Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'dır.

Tarhuncu Ahmet Paşa (1652 -1653)

Tarhuncu Ahmet Paşa, devletin en önemli sorununun gelir gider dengesizliği nedeniyle yaşanan mali sorunlar olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle maliye alanındaki ıslahatlara öncelik vermiştir. Tarhuncu Ahmet Paşa öncelikle devletin geriye doğru on yıllık harcamalarıyla ilgili bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma sonunda devletin yıllık gelirleri ile giderinin ne kadar olduğunu yaklaşık olarak hesaplamıştır. Böylece devlet gelirleri ile giderleri arasında denge kurarak denk bütçe yapmayı planlamıştır.

Tarhuncu Ahmet Paşa;

- İlk kez modern anlamda bütçe hazırlamış, gelirlerin 24 milyon, giderlerin 25,5 milyon altın olduğunu tespit etmiştir.
- Bütçe açığının saray masraflarının çokluğundan ve lüzumsuz hediye ve bahşişlerden kaynaklandığını görünce, bunları azaltmaya çalışmıştır.
- Hazineye borcu olan kişilerden alacakları tahsil etmiştir.
- Bazı illerin gelirinin iltizama verilmesini, dirlik sahiplerinin gelirlerinin bir kısmının da hazineye aktarılmasını sağlamıştır.
- Divan üyeleri ve diğer yöneticilerden hazineye para aktarmıştır.
- Rüşvet alınmasını engellemeye çalışmıştır.

Tarhuncu Ahmet Paşa'nın bütçeyi denkleştirmek için yaptığı çalışmalar, birçok kişinin çıkarlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu kişiler Tarhuncu'nun Şehzade Süleyman'ı hükümdar yapmak istediği dedikodusunu çıkarmışlardır. Bu dedikodular sonucunda, Tarhuncu Ahmet Paşa görevinden alınarak idam edilmiştir (1653).

Köprülü Mehmet Paşa (1656 -1661)

Tarhuncu Ahmet Paşa'dan sonra gelen sadrazamlar ülke sorunlarını çözmede başarılı olamadılar.

Bu dönemde;

- Mali sorunlar hızla arttı.
- Devam etmekte olan Girit kuşatmasındaki askerlere yardım gönderilemediğinden, kuşatma zora girdi.
- Venediklilerin Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almaları İstanbul halkını iyice paniğe düşürdü.
- Yiyecek sıkıntısının başlaması ve fiyatların yükselmesi üzerine kriz iyice büyüdü.

Şartların iyice ağırlaştığı bu ortamda IV. Mehmet'in annesi valide sultan Köprülü Mehmet Paşa'ya sadrazamlık teklif etti. Köprülü Mehmet Paşa daha önceki sadrazamların başına gelenleri gördüğünden bu görevi ancak bazı şartlarla kabul edebileceğini belirtti. Padişahın bu şartları kabul etmesi üzerine Köprülü Mehmet Paşa sadrazam oldu.

Köprülü Mehmet Paşa sadrazam olurken yerine getirilmesini istediği şartlar şunlardı:

- Saraya sunacağı bütün tekliflerin kabul edilmesi
- Devlet memurlarının görevlendirilmesinde ve azledilmesinde serbestçe hareket edebilmesi
- Sadrazamlık görevine hiç kimsenin karışmaması
- Kendisi hakkında bir şikâyet olursa önce savunmasının alınması ondan sonra hakkında hüküm verilmesi.

Köprülü Mehmet Paşa;

- Öncelikle orduyu disiplin altına aldı. Askerlikle ilgisi olmayan kişileri ordudan attı.
- Hatalı gördüğü devlet adamlarını görevden uzaklaştırdı. Görevini yapmayan memur ve askerlerin maaşlarını kesti.
- Mâliyeyi yeniden düzenledi.
- İstanbul, Anadolu ve eyaletlerde çıkan isyanları bastırarak devlet otoritesini güçlendirdi.
- Erdel Beyi Rakoçi'nin isyanını bastırdı.
- İstanbul'da görüş ayrılığı içindeki din ulemasını değişik yerlere tayin ederek tartışmalara son verdi.
- Donanmayı düzenleyerek Çanakkale Boğazı'nı kapatan Venediklileri oradan uzaklaştırdı. Venediklilerin eline geçmiş olan Bozcaada ve Limni'yi geri aldı. Girit kuşatmasını sürdüren askerlere yardım gönderdi.

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1661 - 1676)

Köprülü Mehmet Paşa'dan çok memnun kalan IV. Mehmet, onun tavsiyesine uyarak oğlu Fazıl Ahmet Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Fazıl Ahmet Paşa mali ve askeri alanda ıslahatlara ağırlık verdi.

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa;

- Giderleri kısarak bütçe açığını kapatmaya çalıştı.
- Orduyu yeniden düzenledi. Topçu sınıfını güçlendirdi.
- Girit'in fethini tamamladı (1669).
- İstanbul Çemberlitaş'ta bir kütüphane kurdu.

Fazıl Ahmet Paşa zamanında Avusturya ve Lehistan ağır yenilgilere uğratılarak büyük kazançlar sağlayan Vasvar ve Bucaş antlaşmaları imzalanmış, Girit'in fethi tamamlanmış, Anadolu'da isyanlar sona ermiş, devletin mali sorunları çözülmüştür. Böylece Osmanlı Devleti Duraklama dönemi içinde adeta bir Yükseliş Dönemi yaşamıştır.

XVII. Yüzyıl Islahatlarının Genel Özellikleri

- XVII. yüzyıl ıslahatlarının temel amaçları devlet otoritesini yeniden kurmak, iç güvenliği sağlamak, askeri yapıyı düzenlemek ve ekonomik bozuklukları engellemektir.
- Islahatlar daha çok askeri ve mali alanlarda yapılmıştır.
- Islahatlarda Batı'dan etkilenme olmamıştır.
- Islahatlar kişisel gayretler sonucunda şahıslara bağlı olarak yapılmaya çalışılmıştır. Bu durum ıslahatçıların ölümünden sonra yeniliklerin yarım kalmasına ve başarısızlığa uğramasına yol açmıştır.
- Islahatlar yapılırken sorunların nedenleri araştırılmadan çözüm arandığı için köklü ve kalıcı olmamıştır.
- Osmanlı yöneticileri, Osmanlı Devleti'ni dünyanın en büyük gücü olarak gördüklerinden Avrupa'daki yeniliklerden yararlanma ihtiyacı duymamışlardır.

17. Yüzyıl Islahatları Özeti

Siyasi :

- I. Ahmet: Saltanatta "ekber ve erşet" sisteminin getirilmesi, şehzadelerin sancağa çıkarılması usulünün kaldırılması
- II. Osman: Şeyhülislamın fetva vermek dışındaki yetkilerinin kısıtlanması, başkentin Anadolu'ya taşınmak istenmesi
- IV. Murat: Yapılacak ıslahatlar hakkında devlet : adamlarına raporlar hazırlatılması
- Köprülü Mehmet Paşa: İlk kez şartlı olarak sadrazamlık görevini kabul etmesi

Askeri :

- II. Osman: Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmak istenmesi
- IV. Murat: Kapıkulu askerlerinin sayısının azaltılması, disiplin ve düzenin sağlanması, yeniçeri zorbalarının ortadan kaldırılarak İstanbul'da güvenliğin sağlanması
- Köprülü Mehmet Paşa: Ordu ve donanmada düzen ve disiplinin sağlanması, görevini yapmayan memur ve askerlerin maaşının kesilmesi Köprülü Fazıl Ahmet Paşa: Topçu sınıfının güçlendirilmesi

Sosyal ve Ekonomik :

- I. Ahmet: Kuyucu Murat Paşa'nın Anadolu'da Celali isyanlarını bastırması
- II. Osman: Padişahların saray dışından evlenme geleneğinin başlatılması
- IV. Murat: İçki ve tütünün yasaklanması, gece sokağa çıkma yasağının uygulanması
- Tarhuncu Ahmet Paşa: Modern anlamda ilk bütçenin hazırlanması, devletin alacaklarının alınması, has ve zeamet gelirlerinin doğrudan hazineye aktarılması, saray masraflarının kısılması
- Köprülü Mehmet Paşa: İstanbul'daki dini tartışmaların sona erdirilmesi
- Köprülü Fazıl Ahmet Paşa: İstanbul Çemberlitaş'ta bir kütüphane kurulması, giderlerin azaltılıp bütçe açığının azaltılması
-
- Kuvvet ve şiddet yoluyla devlet otoritesinin sağlanmasına çalışılmıştır. Bu tutum halkın ıslahatları benimsemesine engel olmuştur.
- Yeniçeriler, devlet adamları, saray kadınları ve ulema ıslahatlara engel olmaya çalışmıştır.

IV. Mehmet Dönemi Siyasi Olaylar

Osmanlı - Venedik İlişkileri

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Rodos Adası, Trablusgarp ve Cezayir alınmış, Preveze Deniz Savaşı'nda birleşik Haçlı donanması mağlup edilerek Akdeniz'de üstünlük kurulmuştu. Doğu ve Orta Akdeniz bir Osmanlı gölü haline gelmişti. Ancak Venedikliler bu durumu bir türlü kabullenemediler. Bu nedenle Kanuni'den sonra da Osmanlı - Venedik mücadelesi sürüp gitti.

XVII. yüzyılda Venediklilerin elinde bulunan Girit'in Osmanlı ticaret ve yolcu gemilerine saldıran Hristiyan korsanların üssü haline gelmesi Osmanlıların Girit'in fethine karar vermesinde etkili oldu.

Girit'in alınmasına karar verilmesinde,

- Adanın stratejik açıdan önemli bir yerde bulunması
- Osmanlıların Doğu Akdeniz egemenliğine gölge düşürmesi
- Girit'in, Hristiyan korsanların barınağı haline gelmesi ve Anadolu, Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika arasındaki deniz ulaşımını tehdit etmesi

etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti, yukarıdaki nedenlerden dolayı 1645 yılında Girit'i kuşattı. Kuşatma yıllarca devam etti. Bu dönemde Osmanlı donanması ihmaller yüzünden eski gücünde değildi. Bu durumdan yararlanan Venedikliler, Ege adalarına ve batı Anadolu kıyılarına saldırdılar. Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alarak Girit'teki askerlere yardım gönderilmesini engellemeye çalıştılar.

Köprülü Mehmet Paşa sadrazam olduktan sonra Çanakkale Boğazı'ndaki ablukayı kaldırdı. Girit'e asker ve cephane göndermeyi başardı. Oğlu Fazıl Ahmet Paşa da bizzat sefere çıkarak Girit'in fethini gerçekleştirdi (1669). Girit kuşatmasının 24 yıl sürmesi Osmanlı mâliyesini ve donanmasını olumsuz yönde etkilemiştir.

Osmanlı - Avusturya İlişkileri

1606 yılında imzalanan Zivitvatorok Antlaşması ile sağlanan Osmanlı - Avusturya barışı uzun süre devam etti. Ancak IV. Mehmet zamanında barış yeniden bozuldu. 1658'de Erdel Beyi Rakoçi isyan etti. Ancak Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamayarak Avusturya'ya sığındı. Avusturya'nın, Rakoçi'yi koruması ve Erdel işlerine

karışması üzerine Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa Avusturya'ya karşı sefere çıktı (1662). Avrupalıların alınamaz dediği Uyvar kalesini ele geçirdi. Ardından Zerinvâr'ı fethetti. Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamayan Avusturya'nın barış istemesi üzerine Vasvar Antlaşması imzalandı (1664).

Vasvar Antlaşması'na göre;

- Uyvar ve Novigrad kaleleri Osmanlılarda kalacaktı.
- Zerinvâr, Avusturya'ya bırakılacaktı.
- Avusturya, Erdel'in iç işlerine karışmayacak ve savaş tazminatı ödeyecekti.

Osmanlı - Lehistan İlişkileri

Lehistan'ın, Osmanlı himayesinde bulunan Ukrayna Kazaklarına saldırması üzerine IV. Mehmet 1672 yılında Lehistan seferine çıktı. Kırtan fazla kale kaybeden ve başarılı olamayan Lehliler barış istediler. İki devlet arasında Bucaş Antlaşması yapıldı (1676).

Bu antlaşmaya göre;

- Lehistan, Podalya'yı Osmanlı Devleti'ne bıraktı.
- Ukrayna, Osmanlı egemenliğindeki Kazaklara bırakıldı.
- Lehistan yılda 200 bin altın vergi verecekti.

Lehistan Diyet Meclisi'nin antlaşmanın vergi maddesini kabul etmemesi üzerine savaş yeniden başladı. Dört yıl daha devam eden bu savaşlar sonunda Osmanlı Devleti'nin vergi maddesinden vazgeçmesi ile barış yeniden sağlandı. Bucaş Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Batı'da topraklarına toprak kattığı son antlaşmadır. Bucaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Batı'da en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

Osmanlı - Rusya İlişkileri

XVII. yüzyılda Osmanlı - Rus ilişkileri Özi Kazakları yüzünden bozuldu. Topraklarını genişletme siyaseti izleyen Rusya, Ukrayna'yı işgal ederek Çehrin Kalesi'ni aldı. Bu gelişme üzerine sefere çıkan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çehrin Kalesi'ni kuşatarak geri aldı (1678). Bu savaştan sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Bahçesaray (Çehrin) Antlaşması imzalandı (1681). Bahçesaray (Çehrin) Antlaşması, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanmış ilk antlaşmadır.

Bu antlaşmaya göre;

- Özi (Dinyeper) Nehri iki devlet arasında sınır olacaktı.
- Rusya, Kırım Hanlığına yıllık vergi ödemeye devam edecekti.
- Kiev, Rusya'da kalacaktı.

2. Viyana Kuşatması ve Karlofça Antlaşması

II. Viyana Kuşatması (1683)

Avusturya, Orta Avrupa'da güçlü konuma gelebilmek için Macaristan'ı alması gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle Osmanlı - Avusturya ilişkileri sürekli gerginlik içindeydi. Avusturya'nın Protestan mezhebinden olan Macarları zorla Katolik yapmaya kalkışması Macarların Tökeli İmre önderliğinde ayaklanmasına neden oldu. Tökeli İmre Avusturya ile baş edemeyince Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. O sırada sadrazam olan Fazıl Ahmet Paşa, Avusturya ile yapılmış olan Vasvar Antlaşması gereğince Tökeli İmre'nin yardım isteğini kabul etmedi.

Fazıl Ahmet Paşa'dan sonra sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bazı devlet adamlarının itirazına rağmen padişahı ikna ederek Avusturya'ya savaş açılması kararını aldırdı. Ardından ordunun başında sefere çıktı. Eflak, Kırım, Erdel ve Boğdan beyliklerinin de katıldığı Osmanlı ordusu Viyana'yı kuşattı (1683).

Avusturya İmparatoru I. Leopold, Osmanlılara karşı koyamayacağından Viyana'yı terk ederek ülkesinin iç kesimlerine çekilip Avrupa kralları ve papadan yardım istedi.

Viyana üzerine 18 saldırı yapıldı. Merzifonlu şehrin yağmalanmaması için teslim olmasını bekliyordu. Kuşatmanın uzaması üzerine papanın teşvikiyle Alman, Fransız ve Lehlerden oluşan Haçlı ordusu Viyana'nın yardımına geldi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Kırım hanına Leh kuvvetlerinin Tuna Nehri'ni geçmesini engelleme görevini vermişti. Kırım Hanı, Merzifonlu ile arası açık olduğundan Haçlıların Tuna'yı geçmelerine engel olmadı. Osmanlı ordusu iki ateş arasında kaldı. Yapılan savaş Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlandı. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa geri çekilerek önce Budin'e, daha sonra Belgrat'a geldi. Belgrat'ta padişahın emriyle idam edildi.

Kutsal İttifak

İkinci Viyana Kuşatması, Avrupa devletlerini harekete geçirdi. Papa'nın çalışmaları sonucunda Osmanlı Devleti'ne karşı "Kutsal İttifak" oluşturuldu. Bu ittifaka Avusturya, Lehistan, Venedik, Malta ve Rusya katıldı (1683). Kutsal İttifak devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlar 16 yıl devam etti. Avusturyalılar Macaristan'a, Lehliler Podolya ve Boğdan'a saldırdılar. Venedikliler Mora ve Dalmaçya kıyılarını ele geçirmeye çalıştılar. Osmanlı kuvvetleri bütün cephelerde yenilmeye başladı.

Bu sırada IV. Mehmet öldü, yerine II. Süleyman padişah oldu (1687-1691). II. Süleyman'ın saltanatı kısa sürdü, ardından II. Ahmet (1691 -1695) padişah oldu. II. Ahmet döneminde de başarısızlıklar devam etti. Osmanlı kuvvetleri Salankamen'de ağır bir yenilgiye uğradı. 1695'te hükümdar olan II. Mustafa, bizzat ordunun başında sefere çıktı. (II. Mustafa Osmanlı ordusunun başında sefere çıkan son padişah'tır.) II. Mustafa Avusturya'ya karşı Macaristan'da bazı başarılar elde etti. Ancak, Zenta Savaşı'nda yenilgiye uğrayarak Edirne'ye döndü. Bu sırada Ruslar da Azak kalesini ele geçirdiler. Osmanlı Devleti, 16 yıldır devam eden savaşta hem ekonomik hem de askeri açıdan ağır kayıplara uğradı. Savaşı sürdürecektir gücü kalmadığından barış istedi. Kutsal İttifak devletlerinin de savaşa devam edecek gücü kalmamıştı. Bu nedenle iki taraf da barışa razı oldu. (1699).

Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak devletleriyle yaptığı savaşları kaybetmesinde,

- Çok geniş bir alanda birçok devletle savaşmak zorunda kalması
- Avrupalı devletlerin birlikte hareket etmesi
- Sık aralıklarla yapılan padişah değişiklikleri nedeniyle yönetimde istikrar sağlanmasının zorlaşması

etkili olmuştur.

Savaşlar devam ederken Avrupa'da en önemli konu İspanya tahtına kimin geçeceğiydi. En önemli adaylar Avusturya kralı I. Leopold ile Fransa kralı XIV. Lui idi. İngiltere ve Hollanda, Fransa'nın İspanya ile birleşerek bütün Avrupa'ya egemen olmasından endişe ediyorlar, İspanya tahtına Avusturya kralının geçmesini istiyorlardı. Bu yüzden arabuluculuk yaparak savaşı bir an önce sona erdirmek istemişlerdir.

Karlofça Antlaşması (1699)

Savaştan sonra İngiltere ve Felemenk (Hollanda) hükümetlerinin aracılığı ile görüşmeler başladı ve Kutsal İttifak devletleri ile Karlofça Antlaşması imzalandı (1699).

Karlofça Antlaşması'nın Maddeleri

- Banat yaylası ve Temeşvar hariç Macaristan ve Erdel Avusturya'ya bırakıldı.
- Podolya ve Ukrayna Lehistan'a verildi.
- Mora ve Dalmaçya kıyıları ve Ayamavra Adası Venedik'e bırakıldı.
- Antlaşma 25 yıl süre ile geçerli olacak ve Avusturya'nın garantisi altında bulunacaktı.

İstanbul Antlaşması (1700)

Karlofça görüşmeleri sonunda Rus elçisi imza yetkisi olmadığını ileri sürerek antlaşmayı imzalamadı. Rusların amacı savaşın bir süre daha devam etmesini sağlayarak yeni kazançlar elde etmektir. Ancak savaşın devam etmeyeceği anlaşılınca Ruslarla 1700 yılında İstanbul Antlaşması imzalandı.

İstanbul Antlaşması'na göre;

- Azak kalesi Rusya'ya bırakıldı.
- Rusya, İstanbul'da elçi bulundurabilecekti.
- Rus Hristiyanları kutsal yerleri serbestçe ziyaret edebileceklerdi.

Rusya, Azak Kalesi'ne yerleşmekle Karadeniz'in bir parçası olan Azak Denizi kıyısına da inmiştir. Böylece Karadeniz'e inme politikasında ilk adımını atmıştır. Rusya İstanbul'da elçi bulundurmakla Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip etmeyi ve büyük devlet olarak tanınmayı amaçlamıştır. Ayrıca Osmanlı ülkesinde yaşayan Slav ve Ortodokslarla iletişim kurmayı da hedeflemiştir.

Karlofça ve İstanbul Antlaşmalarının Sonuçları

- Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'daki ilerleyişi sona ermiş, geri çekilişi başlamıştır.
- Avrupalılar Osmanlılara karşı savunmadan saldırıya geçmişlerdir.
- Osmanlı Devleti ilk defa büyük çapta toprak kaybına uğramıştır.
- Duraklama Devri sona ermiş, Gerileme Devri başlamıştır.
- Rusya, Karadeniz'e çıkma ve Osmanlı politikalarını yakından izleme imkanı elde etmiştir.
- Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa egemenliği sona ermiştir.